

Набходна адзначыць, што матэрыялы Калекцыі дакументаў Генеральнай акругі Беларусь [1] утрымліваюць вялізарны аб'ём новай фактычнай інфармацыі адносна эканамічнага выкарыстання беларускіх тэрыторый акупацыйнымі ўладамі і паўсядзённага жыцця грамадства. Унікальная інфармацыя крыніц дазваляе істотна пашырыць фактаграфічную базу даследванняў гісторыі перыяду германскай акупацыі Беларусі, а таксама ўдакладніць палажэнні айчынай гістарыяграфіі, што датычацца страт гаспадаркі і насельніцтва за гады акупацыі. Новыя дакументальныя крыніцы пры выкарыстанні сучасных метадалагічных падыходаў дазваляюць паглыбіць вывучэнне акупаванай Беларусі на ўзроўні асобных рэгіёнаў акупаванай Беларусі, асобных прадпрыемстваў і галін гаспадаркі.

Увядзенне ў выніку праведзенага даследавання новага факталагічнага масіву ў гістарычную навуку дазваляе паставіць тэарэтычныя пытанні адносна метадалагічных падыходаў і навуковых схем аналізу акупацыйнага перыяду. Новыя дакументальныя крыніцы вызначаюць задачу неабходнасці дапоўніць існуючыя раней канцэптуальныя погляды на выкарыстанне германскімі акупацыйнымі ўладамі працы мясцовага насельніцтва, якая расцэньвалася як здрадніцтва ці прымусовая рабская праца, новым падыходам, заснаваным на характарыстыцы паўсядзённых вытворчых узаемаадносін на акупаваных беларускіх тэрыторыях. На падставе ўведзеных ў навуковы абарот крыніц, а таксама сучасных метадалагічных падыходаў варта звярнуцца да аналізу стратэгіі выжывання насельніцтва ва ўмовах акупацыі.

ЛІТАРАТУРА

1. НАРБ. – Ф. 370. – Воп. 1.

С. М. Тукала

АСАБЛІВАСЦІ ПРАВЯДЗЕННЯ КАНФІСКАЦЫЙНЫХ МЕРАПРЫЕМСТВАЎ АКУПАЦЫЙНЫХ УЛАДАЎ У ДАЧЫНЕННІ ДА МАЁМАСЦІ ЯЎРЭЙСКІХ ГРАМАДЗЯН МІНСКАГА ГЕТА

Да восені 1942 г. адзіных прадпісанняў і дырэктыў адносна эксплуатацыі Мінскага гета не існавала. Асноўным дакументам, якім карысталіся прадстаўнікі нямецкіх акупацыйных улад, з'яўляліся вядомыя ўжо нам сакрэтныя «Папярэднія дырэктывы» аб адносінах да яўрэяў у вобласці рэйхскамісарыята «Остланд» рэйхскамісара Г. Лозэ. Апошнія ўтрымлівалі вельмі важныя ўказанні камісарам аб рэгістрацыі, маркіроўке і ізаляцыі яўрэяў, інвентарызацыі і канфіскацыі маёмасці [1, арк. 7–11].

27 жніўня 1942 г. па паручэнню Г. Лозэ фінансавы аддзел рэйхскамісарыята «Остланд» (яго ўзначальваў доктар Ф. Віалон – С. Т.) распрацаваў так званую сакрэтную інструкцыю адносна ўпраўлення гета, у

якой існуючая сістэма кіравання была перароблена, сістэматызавана, упарадкавана, абагулена і прыведзена да цэнтралізаванага адзінства. Дадзеная інструкцыя была выслана генеральным камісарам Рыгі, Каўнаса і Мінска. Дакумент складаўся з прэамбулы і двух раздзелаў. Першы раздзел агаворваў асноўныя задачы гарадской адміністрацыі: стварэнне, утрыманне гета, мерапрыемствы, накіраваныя на захаванне рабочай сілы яўрэяў (адзенне, харчаванне, рамонт жыллёвых пабудоў і г.д.). Тут жа, дарэчы, указвалася, што абслугоўванне з пункту гледжання бяспекі адносіцца да непасрэдных задач СС і паліцыі [2, арк. 103–107]. Другі раздзел інструкцыі тычыўся маёмасці яўрэйскага насельніцтва, аб чым зараз і пойдзе больш падрабязная гаворка.

Важна заўважыць, што адразу пасля акупацыі немцамі ўсходніх тэрыторый, уся маёмасць (у тым ліку і дзяржаўная) абвешчалася ўласнасцю Германіі. 13 кастрычніка 1941 г. рэйхскамісар Остланда Г. Лозэ падпісаў пастанову, якая поўнасьцю была прысвечана пытанням, звязаным з маёмасцю яўрэйскага насельніцтва. У першым параграфі пастановы сцвярджалася: уся рухомая і нерухомая маёмасць яўрэйскіх грамадзян на акупаванай тэрыторыі падлягае канфіскацыі. Пры гэтым яўрэям была зроблена толькі невялікая саступка з боку нямецкіх улад, а менавіта дазвалялася пакінуць у асабістае карыстанне абмежаваную колькасць рэчаў дамашняга абиходу і каштоўных папер. Аднак усё гэта не павінна было перавышаць кошт 100 рэйхсмарак [3, с. 28–33].

Адпаведна другому раздзелу інструкцыі ад 27 жніўня 1942 г. генеральныя камісары ў Рызе, Каўнасе, Мінске абавязаны былі дакладна і ўважліва падлічваць, апісваць і перасылаць залатыя і сярэбраныя рэчы праз імперскую крэдытную касу ў Рызе ў распараджэнне доктара Ф. Віалона. З Рыгі ўсе сабраныя каштоўнасці накіроўваліся ў бярлінскую кантору. Хаця нямецкая грамадзянская акупацыйная адміністрацыя генеральнай акругі Беларусь перасылала такія рэчы адразу ў Бярлін, што, безумоўна, не адпавядала вышэйзгаданай інструкцыі. Таму 31 жніўня 1942 г. доктар В. Ідэльбергер выдаў наступнае распараджэнне: «Аб перасылцы каштоўнасцей у германскую крэдытную касу ў Рызе ў далейшым не можа ісці ніякай гаворкі. Рэчы будуць рэалізоўвацца выключна праз установа бярлінскага ламбарда, на Эльзэсерштрасэ» [3, с. 104–106]. Пазней так і адбылося: улічваючы асаблівыя ўмовы на Беларусі, пэўныя цяжкія дарожных зносін з Рыгай, усе каштоўнасці накіроўваліся непасрэдна ў бярлінскі ламбард. Трэба адзначыць, што кожная пасылка мела пералік прадметаў, якія яна ўтрымлівала. Ярлык з парадкавым нумарам пераліка прымацоўваўся да кожнай рэчы. Пры гэтым другі экзэмпляр пераліку прадметаў пасылкі адначасова накіроўваўся спецыяльным пісьмом у цэнтральнае ўпраўленне ў Бярлін [3, с. 104–106].

Усе канфіскаваныя рэчы і каштоўнасці яўрэйскага насельніцтва Мінска ўпакоўваліся ў драўляныя скрыні, якія старанна закупорваліся, абматваліся дротам і металічнымі палосамі, потым пламбіраваліся. Не дазвалялася

выкарыстоўваць шнуры і пячатку. На ўсіх скрынях пазначаліся адпраўнік, умоўны знак і адрас [4, с. 48]. Мытнымі пошлінамі пасылкі з каштоўнасцямі не абкладваліся. Кожная пасылка абавязкова мела квітанцыю рэйхскамісара «Остланда» Г. Лозэ і завярала ў тым, што канфіскаваныя рэчы належаць яўрэйскім грамадзянам і прызначаны для наступнай рэалізацыі праз упраўленне па каштоўным металам, якое знаходзілася пры гарадскім ламбардзе ў Бярліне [4, с. 48].

Не сакрэт, што ў працэсе ліквідацыі вязняў Мінскага і іншых гета ў генеральнай акрузе Беларусь (апошняя складалася з дзесяці акругоў – *С. Т.*), залатыя і сярэбраныя запасы нямецкіх акупантаў паступова павялічваліся. Грашовыя сродкі, якія немцы атрымоўвалі ў выніку продажу яўрэйскай маёмасці, накіроўваліся на асаблівы лік каштоўнасцей у касы акруговых камісараў, а потым на лік № 34 германскай крэдытнай касы ў Мінску. Апошняя да 31 студзеня 1942 г. атрымала наяўнай валюты 7 300 000 нямецкіх марак і на 30 000 нямецкіх марак золата (дарэчы, у той час адзін грам чыстага золата каштаваў 3.2 рэйхсмаркі – *С. Т.*) [3, с. 59–65].

Трэба падкрэсліць, што ў Бярлін перапраўляліся толькі залатыя і сярэбраныя рэчы, а таксама каштоўнасці. Астатняя маёмасць яўрэяў перадавалася ў карыстанне і нават прадавалася, аб чым сведчаць шматлікія акты-вопісы [2, арк. 103–107]. В. Кубэ дакладваў: «Падраздзяленні вермахта і паліцыі адразу жа наклалі рукі на маёмасць яўрэяў, дэпартаваных з Рэйха. Так, СД забрала ў іх 400 матрацаў, а таксама канфіскавала іншыя рэчы» [5, с. 211]. Найбольш каштоўная маёмасць паступала на патрэбы Рэйха, астатняя – размяркоўвалася па заяўкам, напрыклад, выдавалі яўрэйскія рэчы прыватным асобам і арганізацыям.

Актыўны гандаль яўрэйскай маёмасцю, якая належала вязням Мінскага гета, здзяйсняўся ўжо з 1941 г. Гэта звычайна адбывалася на складзе ў мінскім воперным тэатры. Апошні наведвала як сямейства В. Кубэ, так і іншыя не менш важныя вышэйшыя нямецкія асобы: камісар Мінска В. Янецке з супругай, камендант мінскага гарнізона, генерал вермахта Шперлінг, урадавыя дарадчыкі Доблер, Венц, Тэске, Юнгвірт, Шэлер; служачыя камендатуры вермахта, палявой супрацьпаветранай каманды, 392 галоўнай камендатуры, мясцовага аддзялення нацысцкай партыі, гарадскога аэрадрома, арганізацыі Тодта, паліцыі бяспекі, германскай зубной паліклінікі. У тэатр прыязджалі і з іншых гарадоў Беларусі і бліжэйшага замежжа: Вілейкі, Барысава, Плешчаніц, Бараўлян і Рыгі [4, с. 49].

Так, рэгулярна, адзін раз на 2 тыдні з мужам ці без яго жонка генеральнага камісара Беларусі В. Кубэ наведвалася ў тэатр. Аднак сямейства Кубэ палюбіла не толькі балет і тэатральнае відовішча. Прадстаўнікоў вышэйшай нямецкай эліты мінскі воперны тэатр прыцягваў яшчэ (і гэта ў большай ступені – *С. Т.*) і як вялізны склад разнастайнай яўрэйскай маёмасці, якую можна было выгодна і танна купіць. Пры гэтым для цынізму, бяздушнасці і бестактоўнасці немцаў, набываючых маёмасць забітых грамадзян, не існавала ніякіх межаў. Гандлёвыя аперацыі здзяйсняліся без

усялякага пачуцця спачування і хоць якой-небудзь чалавечай павагі да таго, чыя маёмасць несправядліва і прымусова перайшла ў чужыя рукі. Наступны дакументальны і ў той жа час парадаксальны прыклад наглядна падцвярджае вышэйсказанае. У 1942 г. В. Кубэ, быццам бы знаходзячыся ў шоке ад масавых крывавых забойстваў яўрэйскага насельніцтва Мінскага гета і генеральнай акругі Беларусь, дэманстратыўна накіраваў пісьмо рэйхскамісару «Остланда» Г. Лозэ, дзе пісаў, што гэта (маецца на ўвазе правядзенне карных акцый і машабных забойстваў – С. Т.) недастойна немцаў, Германіі Канта і Гётэ. І ў той жа час, супярэча сваім выказванням (а па сутнасці вядучы двайную гульню – С. Т.), ён і ўся грамадзянская акупацыйная адміністрацыя хутка спяшаліся за рэчамі забітых, закатаваных да смерці яўрэяў на склад ў мінскі воперны тэатр [4, с. 50].

Усе дамоўленасці наконт яўрэйскай маёмасці фіксаваў на бланках расходных квітанцый склад пададзела па збору і захаванню безгаспадарнай мэблі і астатніх рэчаў. Такія бланкі звычайна набіраліся друкарскім спосабам. Асаблівым попытам у немцаў карысталіся чамаданы [6, воп. 3. спр. 103.]. Увогуле рэчы прадаваліся па сімвалічным кошце, розніцы паміж антыкварыятам і прадметамі, якія раней знаходзіліся ва ўжыванні, практычна не было. Афіцыйная статыстыка тых гадоў сведчыць: у сакавіку 1943 г. са склада канфіскаванай маёмасці акупанты набылі розных рэчаў на 72.181.58 рэйхсмарак, у красавіку – на 50.471.85 рэйхсмаркі, у ліпені – на 21. 647.25 рэйхсмаркі [6, воп. 3. спр. 103.].

На сённяшні дзень захавалася шмат квітанцый на выдачу рэчаў з рэквізаванай маёмасці яўрэйскіх грамадзян. У Дзяржаўным архіве Мінскай вобласці можна знайсці 20 квітанцый, ксеракапіраваных амерыканскім даследчыкам Мовічам для музея ў ЗША. Устаноўлена, што яны былі аформлены ў сакавіку-красавіку 1943 г. [6, воп. 5, спр. 6]. Таксама яшчэ неабходна адзначыць, што ксеракопія 43-х заявак мясцовых жыхароў на рэквізаваныя ў яўрэяў рэчы і адзенне былі прадастаўлены ДАМВ нямецкаму даследчыку з ФРГ П. Колю [7, спр. 99, 101, 103 і інш.; 8, спр. 4, 10.].

ЛІТАРАТУРА

1. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь. – Ф. 378. Воп. 1. Спр. 698.
2. Сообщение Белорусской республиканской государственной комиссии по установлению и расследованию преступлений немецко-фашистских захватчиков // НАРБ. – Ф. 4683. Воп. 3. Спр. 961.
3. «Нацистское золото» из Беларуси: документы и материалы. – Мінск, 1998.
4. *Кнатъко, Г. Д.* История Минского гетто // Генацыд у Другой сусветнай вайне: праблемы даследавання (у памяць ахвяр Трасцянца): матэрыялы Міжнар. навук. канф., 25–27 крас. 2002 г., Мінск / адк. рэд. К. І. Козак, А. М. Літвін, У. Н. Сідарцоў. – Мінск, 2003.
5. Judenfrei! Свободно от евреев: История Минского гетто в документах; сост. Р. А. Черноглазова и др. – Мінск, 1999.

6. Дзяржаўны архіў Мінскай вобласці (ДАМВ). – Ф. 688.
7. ДАМВ. – Ф. 688. Воп. 5.
8. ДАМВ. – Ф. 688. Воп. 1.

А. С. Хадасевич

РАЗВИТИЕ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ БЕЛАРУСИ В ПЕРВЫЕ ПОСЛЕВОЕННЫЕ ГОДЫ

С окончанием войны начался новый период в развитии высшего образования в Беларуси. Во второй половине 1940-х гг. развитие высшего образования БССР осуществлялось в свете выполнения закона «О пятилетнем плане восстановления и развития народного хозяйства СССР на 1946–1950 гг.» [1].

Задачи, поставленные пятилетним планом, со всей остротой сделали акцент на проблеме подготовки кадров специалистов для всех отраслей народного хозяйства республики. «Интересы дальнейшего научно-технического прогресса как условие могучего подъема всех отраслей народного хозяйства и поднятия производительности труда, – говорится в пятилетнем плане Белорусской ССР, – создают необходимость расширения подготовки кадров специалистов с высшим образованием» [2, с. 27].

За годы пятилетки намечалось подготовить студентов вузов республики до довоенного уровня (21 тыс.). В 1946 г. предполагалось принять в вузы 13 100 студентов [3, с. 291].

подавляющая часть студентов Беларуси обеспечивалась государственной стипендией, общежитиями. Те студенты, которые жили на съемных квартирах, получали денежное возмещение за съем.

В октябре 1946 г. семь вузов республики, в том числе главный вуз – БГУ, были выведены из структуры Наркомпроса БССР и переведены в распоряжение созданного Министерства высшего образования СССР. Это негативно отразилось на их состоянии. Во-первых, финансирование начало поступать из Москвы, и белорусское правительство мало влияло на судьбу университетов. Объемы денежных средств были недостаточными, о чем свидетельствовали неоднократные обращения в министерство с просьбами о выделении денежных средств для удовлетворения учебных и научных потребностей. После переподчинения Москве значительно усложнилось решение текущих проблем, а организация учебного процесса оказалась сориентирована на всю территорию СССР. Так, базами практики для студентов технических специальностей стали заводы в Ленинграде, Харькове, Сталине (Донбассе), для гуманитариев – музеи Москвы и Ленинграда.

Партийно-государственный аппарат республики проводил двойственную политику в области высшего образования. С одной стороны, предпринимались попытки улучшить положение работников вузов и студентов. С другой, вся система высшего образования в республике находилась под жестким контролем со стороны государства. Любое научное